

TÜRK NİNNİLERİNDE ANADOLU KADINININ DÜNYASI VE GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Ayşe Gülver

Toplumsal cinsiyet tartışmaları özellikle son dönemde oldukça ön plana çıkmıştır. Moderniteyle birlikte kadın ve erkeğin sosyokültürel bağlamda rollerinin değişmesi, toplum hayatının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Dünya küreselleşmeye giderken modern sorunlar her toplumda aynı gibi görünse de yerel kodların toplumlara nüfuz etmesi sonucunda farklı çıktılara neden olmuştur. Kadının sosyokültürel bağlamda toplum içindeki yeri toplumdan topluma bazı farklılıklar gösterse de görünür olma ve eşitlikçi haklara sahip olma çabası içine girmesi 19. yüzyıl kadın hareketleri ile başlamıştır. Başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok yerinde, saraylarda bile (birkaç istisna dışında) kadın, erkeğe göre ikincil konumdadır. Babalar kız çocuk sahibi olmaktan dolayı utanç duymuş, erkek çocukların eğitimine titizlikle eğilirken kızları cahil bırakmıştır. Kız çocukları evliliklerde başlık parası, süt parası gibi isimlerle belli bir bedel karşılığında satılmıştır. Dolayısıyla bu yolla kocanın evine giren kadın eşi ve ailesi tarafından horlandığı için sıkıntılı bir hayata katlanmak zorunda kalmıştır. Bu hikaye dünyadaki pek çok kadınla birlikte Anadolu kadınının da yüzyıllarca yazgısı olmuştur. Tüm bunların yanında kadına yapılan en büyük kötülük eğitimsiz bırakılmış olmasıdır. “Kadınlar içinden bilgin yetişmiyormuş, şair yetişmiyormuş. Nasıl yetişsin a efendim? Yüzyıllar boyunca okutmamışlar kadını, okuyan kadına şaşılacak bir şey diye bakmışlar, okuduğu için, bilgiye sanata özendiği için kınamışlar onu, sonra da onun gibi bilgin olmamasını, şair olmamasını yaratılışı gereği sanmışlar.”¹

¹ Nurullah Ataç, *Okuruma Mektuplar*, Can Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11.

Yüzyıllarca eğitimsiz bırakılarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış kadının bu gün her alanda başarılı temsilcisinin olması yaklaşık yüz elli yıllık kadın hareketleri düşünüldüğünde kadının güçlü bir iç dinamiğe sahip olduğunun göstergesidir. Kadın tüm bu iç dinamiğe rağmen tarih boyunca görünmez bir konumdadır. Toplumların yapısı itibarıyla kadının özellikle anne ve sevgili rolü üzerinden kültüre malzeme olarak var olduğu görülmektedir. Kadim toplumlarda bir kadın filozofa, ressama ya da heykeltıraşa rastlamak mümkün değildir. Kadınlar son yüzyıla kadar dünyada bir gölge gibi yaşamışlardır. Anadolu kadını özellikle Orta Asya Türk geleneğinin uzantısı ile Ahilik teşkilatının kadınlar kolu olan Bacıyanı Rum (Anadolu Bacıları) örneğinde olduğu gibi en azından anne rolüyle görünür olsa da genç kadınların aynı şansı yakaladığı söylenemez. Dolayısıyla kadın anne rolüyle de kültürün dolaylı üreticisi durumunda kalmıştır.

Kadın doğası gereği detaycı düşünen, çevresinde her olaya, duruma ya da nesneye anlam yükleyebilen; bu anlamları sembollere dökme becerine sahip rengarenk bir dünyaya sahiptir. Kilim, halı, dantel, nakış, oya gibi el sanatları; her türlü müzik aletini çalıp şarkı-türkü üretip söylemesi, kırsalda müzik aleti bulamadığında tef yerine tencere- tepsiyi tef olarak kullanması; sınırlı mahrem hayatlarına rağmen yaşadıkları evlerin ve sarayların haremlik bölümlerinin cıvıltısı kadının doğasının sanat üretmeye yatkınlığının göstergesidir. Sanatkarı bilinmese bile her bir kilim, nakış motifinin yaratıcısı olan kadın bu ürünler ile sınırlarını erkeklerin çizdiği dünyada görünmezlikten kurtulmaya çalışmıştır.

Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemden başlayarak kadın üreten değil, üretilenin içinde kutsanan bir figür olarak karşımıza çıkar. Sanat sanat için mi yoksa toplum için mi tartışmalarının ötesinde aslında sanat, onu ortaya koyanın kendini ifade etme biçimidir. Toplumun ortalama yarısının kadın olduğu düşünülürse sanattaki erkek egemenliğini anlamak oldukça güçtür. Kadının bu erkek egemen toplumda kendini ifade etmek için, ortaya konulan yapıtın feminen dokusundan yola çıkarak, erkek mahlası ile eserlerini oluşturduğu iddiaları olsa da bu ispat edilmiş değildir. Klasik Türk Edebiyatına bakıldığında kadının varlığına üreten bir figür olarak rastlamak mümkün değildir. Türk Halk Edebiyatının Aşıklık ve Tekke Edebiyatı geleneğinde de aynı durum söz konusudur. Söyleyeni belli olmayan Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinden masal, mani, türkü, ağıt, tekerleme ve ninni gibi türlerde kadının varlığına doğrudan üreten olarak rastlanmaktadır. Şüphesiz bunda halk kültürünün şehir kültürüne oranla daha esnek olmasının yanında bu ürünlerde kadının adının geçmemesi sonucu toplumun kendi normları içinde mahremiyet sınırlarının korunmuş olmasının da etkisi vardır. Anonim Halk Edebiyatında ortaya konulan eserlerin kadın ve erkekler tarafından üretil-

diği eserin dilinden, üslubundan ya da doğrudan kişilerin kendi cinsiyetini eser içinde belli etmesinden anlaşılmaktadır. Bu ürünlerden sadece ninnilerin kadınların ürettiği tür olması, sosyokültürel bağlamda özellikle Anadolu kadınının dünyasını anlamak açısından önemlidir. Çünkü anne rolündeki kadın, toplumsal normlarla sınırlandırılmış hayatında çocuğuna söylediği ninnilerle kendini özgürce ifade edebilecek bir alana sahiptir.

“Ninniler, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir. Batı Türkçesinde bu kelimeye bağlı olarak ‘*nenni çalmak: ninni söylemek ve uyku getirmek*’ deyimleri doğmuştur... Ninnilerin konusunu çocuk teşkil eder. Sağlıklı doğmadan gelen sevinç, fizik güzellik, soy-sop, iyi huy, sünnet, öğrenim, nişan, gelin olma, evlenme gibi geleceğe ait dilekler; yalnızlık, gurbette kalan baba, koruyucu melekler, veliler, Hızır vb. madde, tem, motif ve merasimler ninnilerin muhtevasında belli başlı unsurlardır.”² Çok çeşitli konulara değinen ninniler kadınlar tarafından ağızdan ağıza nakledilirken her söyleyen tarafından zenginleştirilerek feminen bir dil ile ifade edilmiştir. Anneler ninnileri küçük bir çocuğun anlayacağı seviyenin üstünde sözlerle söyledikleri için ninniler zihin ve dil gelişimine de katkıda bulunmuştur.

Şüphesiz ninnilerde en çok işlenen konu gurbettir. Anadolu’da geçim derdi nedeniyle büyük şehirlere çalışmaya giden eşe duyulan özlem anne tarafından dile getirilmektedir.

Nenni nenni elden

Adetin de kurusun yelden

Baban da gelecek gurbet elden³

Gurbet bize zor geliyor

Kuzum ninni ninni⁴

Gurbet sadece ninnilerin değil türkülerin de başlıca teması olmuştur. Yıllarca gurbete gidip dönmeyen, çocuğunun doğduğunu- büyüdüğünü görmeyen baba örnekleri oldukça fazladır. Ataerki ailede koca evine gelin giden kadın kocasına olan sevgisini ve özlemini ancak çocuğuna söylediği ninnide dile getirebilmektedir. Yukarıdaki ninni örneklerinde gurbetin zorluğu birkaç sözcük le ifade edilse de arkasında yıllarca beklemin getirdiği sabır ve teslimiyet vardır. Anadolu kadınının duygularını da çok sözle söyleme özgürlüğü yoktur. Zaten bu sınırlandırılmışlık en mahrem alanında bile bir otokontrole dönüşüp kendini gösterir.

² Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 271.

³ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, Elips Kitap, Ankara, 2007, s. 5.

⁴ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 38.

Sap savrulur saman olur
Dertli gözüm duman olur
Erkeksiz kalan evlerin
Hali katı yaman olur⁵

Bu ninnide de kocası gurbette olduğu için türlü sıkıntılara maruz kalan annenin duyguları dile getirilmektedir. Sapın samanın savrulduğu gibi erkeği gurbete giden evler de geçim derdi, sahipsizlik yüzünden ezilme gibi bir çok nedenden dolayı savruldukları yine annenin dilinden aktarılır.

Dereler akar olsun hu
Bu köyler yeter olsun hu
Evinden ayrılıp da oğlu
Gurbet yüzü görmesin övve⁶

Bu ninnide de anne çocuğunun geleceği ile ilgili dileklerini ifade ediyor. Ettiği en büyük dua gurbet yüzü görmemesi. Annenin; köylerinin, derele-
rinin geçimini sağlaması için yetmesi, oğlunun gurbete gitmemesi için dua
etmesi gurbetin yarattığı travmanın Anadolu'daki büyüklüğünü göstermek-
tedir.

İstanbul'un yolları diken
Kör olsun yollara eken
Ayrılık belimizi büken
Büyüyesi kuzum ninni⁷

İstanbul evrilesin
Evrilip çevrilesin
İçinden oğlum çıksın
Dibinde devrilesin⁸

İstanbul gurbetin öznesi olması bakımından hem türkülerde hem de ninnilerde olumsuz bir anlamda işlenmiştir. Anadolu'dan sadece İstanbul'a değil diğer bir çok büyük şehre çalışmaya giden sayısı oldukça fazladır. İstanbul sılada kalanların gözündeki tüm bu şehirlerin tipleşmiş halidir. Kadere ve yaratıcıya sitem etme cesaretini inançları gereği kendinde bulamayanlar psikolojik olarak öfkelerini beddualarını İstanbul sembolü üzerinden aktarmışlardır.

⁵ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, Mehir Vakfı, Konya, 2011, s. 231.

⁶ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 57.

⁷ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 24.

⁸ Doğan Kaya, *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 204.

Gurbetin bir başka şekli de askerliktir. Özellikle Osmanlı'nın gerileme döneminden yıkılışına kadar ve kurtuluş savaşında da Anadolu savaşlara asker kaynağı olmuştur. Çanakkale Savaşında şehit olanların yaşı düşünüldüğünde bu durumun halkın içinden ne boyutta asker alındığı görülmektedir. Attila İlhan'ın Barakmuslu Mezarlığı⁹ şiirinde de söz edildiği gibi baba, dede, dedenin babası başka başka cephelelerde şehit düşmüştür. Kocasını askere giden kadının yüreği ağzınadır. Her an şehit haberi gelebilir korkusu yaşamaktadır. Askerliğin dört beş yıl bazen savaşlardan dolayı on yıla kadar uzadığı düşünülürse annenin kaygılarının düzeyini anlamak mümkündür. Bu kaygılar da tıpkı gurbette olduğu gibi çocuğa ninniler yoluyla aktarılmıştır.

Bebeğinin gözleri ela
İki tel saçları kara
Babası askerde yaya
Ya Rab bizi koyma dara
Ninni yavrum ninni¹⁰

Kocasını askerde olan kadınının geçimini sağlaması da kolaya değildir. Evde çalışan bir erkek olmayınca dara düşmek ihtimali vardır. Anne ninni söylerken bu kaygılardan dolayı dara düşmemek için Allahtan yardım dilemektedir.

Uyu yavrum yine şimşek çakıyor
Şehit buban gelmiş bize bakıyor
Yarasından kızıl kanlar akıyor
Bu yarayı dur bağlayayım ninni
Sen ağlama ben ağlayayım ninni¹¹

Asker ninnilerinin en dramatik olanı şüphesiz eşleri şehit düşmüş kadınların söyledikleri ninnilerdir. Şehadet toplum tarafından kutsandığı için şehit eşi, annesi ya da çocuğu olmak toplumda ayrı bir statüdür. Fakat tüm toplumsal etkilere rağmen kocasının kaybetmiş bir kadının yalnızlığını gidecek ve acısını dindirecek kimse yoktur. Anne sadece çocuğuyla bu acısını paylaşabilmektedir Anadolu'da kadınların kaynanası ve kaynatasının yanın-

⁹ Attila İlhan, *Sisler Bulvarı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 118.

¹⁰ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 207.

¹¹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 57.

da ağlamasının bile ayıplandığı düşünülürse bu ninnilerin kadınların kendilerini ifade etmesi açısından ne kadar önemli olduğu fark edilecektir.

Ağla Zeynep'im ağla ninni
Kara yazmalar bağla ninni
Babası ölen çocuk hu hu
Haydi bağrını dağla ninni¹³

Çağır oğlum baban gelsin ninni
Topraktan geri dönsün ninni
Mevla'm sana ömür versin ninni¹²

Yetim çocuk ninnileri, babası şehit olan çocuğa söylenenden biraz farklıdır. Şehitlik toplumda değer olarak görüldüğü için şehit eşi kadınlara saygı duyulur. Fakat dul kadının statüsü toplumda çok daha farklıdır. Anadolu'da dul kadına hoş gözle bakılmadığı için kadın ya kendinden çok yaşlı biriyle, ya eşinin erkek kardeşiyle evlenmek ya da kuma gitmek zorunda kalmaktadır. Bundan dolayı kocası ölen kadın ninni söylerken tıpkı yukarıda olduğu gibi kendini bekleyen talihsiz hayatın acılarını da dile getirmektedir. Zeynep'in ağlayarak kara yazmalar bağlaması bundandır. Bağrını dağlayacak olan da aslında kocası ölen Zeynep'tir. İkinci ninnide ise anne kocasının topraktan geri gelmesini isterken karanlık geleceğinden duyduğu korkuya karşı eski hayatını ger istediğini, tüm bunlara rağmen de tek umudunun çocuğu olduğunu dile getirmektedir.

Söylenen ninnilerin en ilginç olanları kadının çocuğuna söylerken kendi akrabaları ile kocasının akrabalarını karşılaştırdığı ninnilerdir. Bu ninnilerde çocuğun dayısı, teyzesi, anneannesi gibi kadının akrabaları olumlu yönleriyle anlatılırken; babasının akrabaları olan hala ve amca olumsuz özellikleri ile anlatılmaktadır.

Dayısı kaytan bıyıklı
Amcası savlar sümüklü
Halası yarım kelikli¹⁵

Halasının biri yaşlıca
Kızım hilal kaşlıca...¹⁴

Hala ve amcanın olumsuz özelliklerle verilmesi kadının koca evindeki konumu ile ilgili de fikir vermektedir. Kaynana, görümce gibi kocanın akrabalarının eziyeti Türk toplumunda " Görümce görünmeyesice", "En iyisi kaynana" gibi deyimler türetilecek kadar yaygın bir kültürdür. Buna karşılık dayı ve teyze kadının mutlu olduğu baba ocağının fertleri olduklarından dolayı

¹² *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 61.

¹³ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 13.

¹⁴ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 17.

¹⁵ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 9.

olumlu anlamla anılmaktadır. Aşağıdaki masalımsı tekerleme biçimindeki ninnide aynı kültürel dokuya rastlamak mümkündür.

Nenni nenni dayısı da boy
Anası keklik babası toy
Yandım gittim bir deli soy
Sivri külahlı dedeler
Yarım pabuçlu nineler
Yırtık donlu halalar
Telli pullu teyzeler
Hu hu hu yavrum huuu¹⁶

Kadın bu ninnide kendi ailesini boylu poslu, telli pullu tanımlarken kocasının ailesini “bir deli soy” diye tanımlıyor. Onlara delilerin kıyafetleri olan yarım papuç, sivri külah, yırtık don giydirerek çocuğun kafasında kompozisyonu tamamlatıyor. Aslında bu ninnide, mizahi bir anlatımla öfke aktarımı görülmektedir. Kadın o kadar kızgındır ki kocasının ailesine, masal anlatır gibi çocuğunun bilinç altına kendi bakış açısının empoze ederek çocuğun onlara karşı mesafeli durması için çaba sarf etmektedir.

Afyon’un kuyuları
Çayır çimen kıyıları
Ne hayırsız dayıları
Ne hayırsız emmileri¹⁷

Bu ninnide ise yukarıdakilerden farklı olarak akrabanın vefasızlığından yakınılmaktadır. Yalnız ve yoksul bir annenin dilinden dökülmüş olma ihtimali yüksek olan bu ninnide amcalar ve dayılar akrabasını koruyup gözetmeyen hayırsız kişiler olarak eşit nitlendirilmektedir.

Kaynana ve gelin arasındaki çekişmenin olmadığı toplum yoktur. Gelin: dışarıdan gelen, kayınana: ananın yerine geçen. Kelimelerin etimolojisine bakıldığında bile bu sıfatı taşıyan iki kişinin geçinemeyeceği bellidir. Ne gelin kaynanayı anne yerine koyabilmiştir yüzyıllarca, ne de kaynana geline kendi kurduğu düzene dışarıdan geldiğini unutturmuştur. Bu serüven devam ederken baskın olan hane sahibi kaynana daima geline eziyet etmiş hatta bu eziyet gelinlerde ağır depresyonlara sebep olmuştur.

¹⁶ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 35.

¹⁷ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 24.

Evlerinin önu kümes
Tilki gelir tavuk almaz
Gaynanası goca honaz
Nenni gızımız nenni¹⁸

Bu ninnide gelin kendini tavuk kaynanasını da tilki yerine koyarak acziyetini ifade etmektedir. Ona olan öfkesini de “koca honaz” (düzenci, hilebaz, kocamış ihtiyar) sıfatını çocuğuna söylerken dile getirir.

Bebek beni del eyledi
Yaktı yıktı kül eyledi
Her kapıya kul eyledi
Ninni ninni yavrum hu¹⁹

Bu ninnide de dolaylı olarak koca evinde kaynana zulmüne dayanmak zorunda olan annenin dramı dile getirilir. Kadının kocasının evini terk edememesinin önündeki engel çoğu zaman çocuğu olmuştur. Kadın boşanmak istediğinde çocuğunun kocasının ailesi tarafından elinden alınması tehdidiyle karşı karşıya kalması ne yazık ki çok yaygın bir durumdur. Bu da bırakıp gidemeyen annenin her kapıya çocuğu için kul olması sonucunu doğurmaktadır.

Ataerkil toplum yapısında kadının kocası tarafından dövülmesi hep doğal karşılanmıştır. Kadın da kendi gibi tüm kadınlar aynı şiddete maruz kaldığı için zamanla bu durumu hayatın olağan akışının bir parçası görmüş, hatta yaşlandığında veya kaynana olduğunda karısını dövmeyen erkekleri horlamıştır. Bu şekilde aslında kadın şiddetin hem mağduru, hem de yaratıcı olmuştur.

Ninni diyem yatasın
Çabucak boy atasın
Baban beni döğende
Sen de ona çatasın
Biri biri biri biri²¹

Kızım kızım hoplarsın
Bahçede evcik oynarsın
Koca kahrı görmesin
Yuvasından yozmasın²⁰

¹⁸ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 71.

¹⁹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 18.

²⁰ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 16.

²¹ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, 2011, s. 65.

Kadın, toplum etkisiyle koca şiddetini normal görse bile iç dünyasında kabullenemediği bu olayı çocuğuyla paylaşmıştır. İlk ninnide çocuğunun büyümesinden beklentisi babasına karşı şiddet gören annesini korumasıdır. İkincisinde ise kızının koca kahırı görerek yuvasından yozmamasını (soğumamasını) geleceğiyle ilgili iyi dilek olarak ifade eder. Aslında o anda anlattığı koca kahırı görerek yuvasından soğumuş olan kendi duygularıdır. Kadınlar kocalarından hep kahır görmemişlerdir. Kocasını seven kadının da bunu ninnilerle ifade ettiği görülmektedir.

Benim güzel yavrumun
Aslan gibi babası var²²

Ninniler kadınların duygularını yalın ifade ettikleri özgür alanları olduğu için övülen babaların karısı tarafından sevilen iyi kocalar olduğu sonucuna varılabilir.

Ninnilerin annenin kendini ifade edebildiği sınırlı yerlerden biri olmasının en önemli kanıtı içinde sık sık annenin dert ortağı olduğu ifadesinin geçmesidir.

Benim derdim dümen dümen
Uyu da büyü yavrum dertleşelim²³
* * *

Ninni dağların eteği
Bura garipler yatağı

Ben derdimi ele demem
Büyü de yavrum sana diyem²⁵

Annesinin dert ortağı...²⁴

Anne bu ninnilerde dedikodu olur diye köyünden hiçbir arkadaşına söyleyemediği ya da üzüldü diye kendi annesine anlatamadığı dertlerini sırrını saklayacağından emin olduğu çocuğuna söylemektedir. Bu söyleşmeler kadının ruh sağlığının bozulmaması için bir çeşit terapi niteliğindedir. Çünkü her inan gibi kadın da yaşadığı her sıkıntıyı başkalarıyla paylaşarak rahatlayacak fıtrattadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadının birey olarak kendini ifade etmesinin önünde en büyük engeldir. Toplumun gelenekçi ataerkil yapısı kadının bu engeli aşmasını mümkün kılmadığı gibi toplumun yüklediği normların

²² *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 17.

²³ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 6.

²⁴ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 25.

²⁵ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 47.

kadın tarafından kanıksanarak kabul görmesine, hatta devamlılığının sağlanmasına neden olmuştur. Annenin bu bakış açısı ninnilere de yansımıştır.

Üç kız değil beş kız olsa
Bir oğlanın yerini tutmaz...²⁶

Oğlandır oktur
Her evde yoktur
Gökte melektir
Yerde direktir²⁷

Uşak yöresine ait ninnilerde annenin tıpkı toplumda kabul gördüğü gibi çocukları arasında cinsiyet ayrımcılığı yaparak oğlan çocuğa daha çok değer verdiği görülür.

Kızıdır nazdır
Bin altın azdır
Bin altın daha getir
Al kızımı götür²⁸

Kızım kızım kız altın
Kızımın fiyatı yüz altın
Yüz altunu versinler
Kızımı alıp götürsünler²⁹

Oğlan çocukların yerini tutmayan kız çocukları için gelecek planlaması evlilik üzerinedir. Kız çocuğuna söylenen ninnilerin genel teması onun gelecekte varlıklı, itibarlı biriyle evlenmesi, kocadan eziyet görmemesi, el kapısında rahat etmesi üzerinedir. Annenin kızına başlık parası ile değer biçerek bunun iyi bir şeymiş gibi geleceğe ait dilek olarak ifade edilmesi kadını aşağılayan bu geleneğin kadınlar tarafından benimsendiğinin göstergesidir. Buna karşılık oğlan çocuğunun okutup bey yapılması hayalleri ninnilerde sıkça tekrar edilir.

Aylarınan aylarınan
Hem büyür taylarınan
Oğlum gezer beylerinin
Tıpış tıpış yürür nenni³¹

Bir oğlum olsa da versem hocaya
Okuya okuya çıksa heceye³⁰

Görüldüğü üzere annenin çocuğuna yüklediği anlam da toplumun şekillendirdiği cinsiyetçi bakış açısıyladır. Bunun temel nedeni ise doğumundan itibaren kadın olarak hep ikincil konumda olan kadının oğlan çocuk doğur-

²⁶ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 232.

²⁷ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 141.

²⁸ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 141.

²⁹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 58.

³⁰ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 60.

³¹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 36.

duğunda toplum için değer üreten bir anneye dönüşerek görünür olmasıdır. Ninnilerin oğlan çocuğu için söylenenin çok olması da bunun göstergesidir. Sonuç olarak annelik müessesinin toplumsal bir olgu olarak bu kadar sağlam devam etmesinde, kadınların kendilerini var edebildikleri bir alan olduğu için, erkeklerden daha fazla rolleri vardır. Oğlan çocuğu doğuramamış olmak bir kadının başına gelebilecek en kötü şeydir. Bu travmatik durum o kadar derinleşmiştir ki kadınlar zaman zaman cinnet noktasına gelip taştan bebeklere sarılarak oğlan çocuğu için yaratıcıya yalvarmışlardır.

Bir oğlan olsa da giydirseydim ninni Aktaş diye belediğim ninni
Al yeşil bayrağı astırsaydım ninni Seni Hak'tan dilediğim ninni
Emmesine dayısına gösterseydim ninni Ak tülbende doladığım ninni
Ya ver muradım ya al canım ninni³² Mevla'm sana versin can ninni³³

Oğlan çocuğu olmadığı için canının alınmasını istemek kadının üzerindeki baskının şiddetini göstermektedir. Çocuğu olamayanın lanetlendiği, oğlu olanın kızı olandan daha değerli olduğu inancı Türk toplumu dahil bir çok toplumda vardır. Dede Korkut Hikayelerinde "Gene ziyafet tertip edip attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yer kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştur. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olamayana Allah Taala beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin demiş idi."³⁴

Ninnilerin diğer bir türü de Anadolu'da göçebe yaşayan boyların devele-
rin sırtından yolculuk sırasında yırtıcı kuşlar tarafından alınan ya da bir dala
takılıp kaybolan bebekler için söylediği boş beşik ninnileridir.

Taş bebek beşikten bakar
Sütüm gümbür gümbür akar
Allah taşu ruhu vermiş
Sağına soluna bakar
Ağla taş bebeğim ağla
Baban duysun geri dönsün³⁵

³² *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 22.

³³ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 22.

³⁴ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 21.

³⁵ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 158.

Bu üzücü hikayelerin örnekleri oldukça fazladır. Çocuğu hikayede de çocuğuna sahip çıkmadığı için anne suçlanmaktadır. Yukarıdaki ninnide de anne avunmak için taştan bir bebeğe sarılmıştır. Sütünün bol olmasından bebeğin daha çok küçük olduğu anlaşılmaktadır. Annenin Allah'ın taş bebeğe can verdiğini düşünmesi, psikolojisinin ne kadar kötü olduğunu göstermektedir. Ninninin sonundaki mısradan da babanın bu olaydan dolayı anneyi suçlayıp onu terk ettiği anlamı çıkarılabilir. Bu da hem çocuğunu hem de kocasını kaybeden kadının yaşadığı dramı arttırmaktadır.

Ninnilerde annelerin dilinden toplumun inanç yapısı da görülmektedir. Annelerin çocuklarına nazar değdirenlere ve çocuğunu elinden alan yazgısına beddua etmesi, onun iyiliği için erenlerden yardım dilemesi, adak mumları dikmesi aslında toplumun da benzer nedenlerden aynı davranışlarda bulunduğunun göstergesidir.

Kızım gider pazara
Uğrattırlar nazara
Kızıma ölsün diyenler
Kendisi girsin mezara³⁷

Baban bir gün gelirse
Camiye mum dikelim³⁶
Dandini dandini danaylı
Boynunda gümüş hamaylı³⁸

Başta Hızır olmak üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali , Eyüp Sulatan, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, kırklar-yediler olarak isimlendirilen erenlerden yardım dilenmesi her yörede söylenen ninnilerde sıkça rastlana bir durumdur.

Ninni derim beşiğe
Hızır gelsin işine³⁹
* * *

Başucum sırma dalı
Yardımcın olsun Hazreti Ali⁴⁰
* * *

Kırklar yediler burdadır
Himmet edin oğlum büyüsün⁴¹

Kırşehir'de Hacı Bektaş
Himmet et oğlum uyusun ninni⁴²

İstanbul'da Eyüp Sultan
Himmet etsin kızım uyusun⁴³

³⁶ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 154.

³⁷ Doğan Kaya, *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*, s. 204.

³⁸ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 150.

³⁹ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 125.

⁴⁰ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 122.

⁴¹ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 124.

⁴² Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, s. 273.

⁴³ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 123.

İnsanların yaşadıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısından bağımsız oldukları düşünülemez. Ortaya konan her ürün toplumların kodları ile ilgili önemli ipuçları verir. Özellikle halk kültürü çalışmalarında rastlanan bu durum ninniler içinde geçerlidir. Ninnilerde annelerin ve çocukların yaşadığı toplumun tüm ayrıntıları, gündelik hayata ait unsurlar oldukça canlı ve yalın biçimde karşımızda durmaktadır.

Gelin başım bağlamadım
Top zülûfüm yağlamadım
Obamdan utandım ağlamadım
Bebek beni del eyledi
Nenni nenni bebek oy⁴⁴

Bu ninniden kadın için ağlamamın bile utanç duyulacak bir olay olduğu görülmektedir. Yaşadığı acıyı uluorta dile getiremeyen kadınlar çoğu zaman başkasının cenazesinde ağıtlar yakarak bu duygularını açığa vurmuşlardır.

Dandini dandini danaylım
Maşrabası kalaylım
Nolaydın ikiz olaydın
Evde sekiz olaydın
Hu hu hu...⁴⁵

Yine burada çok çocuk sahibi olmanın toplumsal bir baskı olduğu görülmektedir. Hamilelik ve doğum kadın için oldukça zor bir süreçtir. Çok çocuk sahibi olabilmek için özellikle kırsalda kadınların her sene doğum yaparak ömürlerinin önemli bir kısmını hamilelikle geçirdikleri bilinmektedir. Kadının bu süreç ile toplumsal ödevi arasında sıkışıp kaldığı “Nolaydın ikiz olaydın.” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Erini gızım erini gızım
Seraskerin gelini gızım
Kürde vermem ayran içer
Köylüye vermem tarla biçer⁴⁶ (Erzurum)

⁴⁴ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 70.

⁴⁵ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 138.

⁴⁶ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 164.

Erzurumluların Kürtlere bakış açısı, onları küçümsemeleri bu ninnide karşımıza çıkmaktadır. Bir kız için seraskerin gelini olmak itibar iken ayran için fakir Kürt'le evlenmek küçümsenecek bir durumdur.

Dördü kudüm çalaydı
Dördü zambah(semah) döneydi
Anam da peh peh diyeydi
Babam da kah kah güleydi
Hu hu hu..⁴⁷

Alevi-Bektaşî kültürünün kudüm çalarak semah dönme ritüelinin ninniye yansıdığı görülmektedir. Bu ninniye söyleyen annenin aynı kültüre mensup olduğu ve bu ritüelleri çokça yaptığı sonucu çıkarılabilir.

Kaşları kara gözleri sürme
Babası Yörük anası köylü...⁴⁸ (İçel)

Yörükler (göçerler) ile köylüler (yerleşik yaşayanlar) arasında kız alışveriş her iki toplum tarafından da çok hoş karşılanmayan bir durumdur. Fakat zaman zaman aşk nedeniyle bu hoşnutsuz durumu delen hikayeler mevcuttur. Bu ninnide Yörük ile evlendiği için durumundan çok da memnun olmayan bir köylü annenin duyguları görülmektedir.

Bir oğlum olsa da sünnet ettirsem
Zencek çeşmesine bayrak diktirsem⁴⁹ (Ayaş)

Sünnet ve düğün geleneğinde evin damına ya da köylülerce kutsal sayılan yerlere bayrak dikme adeti oğlunun olmasını isteyen bir annenin diliyle aktarılmaktadır.

Ninnilerde gündelik hayatın yansımalarına yapmacılığa kaçmadan yalın bir şekilde rastlanır. Kadın ninniye söylerken kendi dünyasının unsurlarını kullanarak anlatımlar yapmıştır. Onun yaşadığı koşulları, kullandığı eşyaları, pişirdiği yemekleri, gün içinde neler yaptığını kısaca dünyasını keşfetmek için önemli ipuçları verir ninniler.

⁴⁷ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 138.

⁴⁸ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 163.

⁴⁹ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 166.

Takda gurdum ekmek açtım	Ekmağum tandurdadır
Çocuk uyanınca şaşım	Yetişmesen yanacak
Yanan odundan vazgeçtim	Nenni yavrum nenni ⁵⁰ (Rize)
Nenni oğlum nenni ⁵¹ (Kadirli)	

Bu iki ninnide annenin ev işler ile çocuğun bakımı arasında ne kadar yoğun olduğu görülmektedir. Kadın bir yandan tandır yakıp ekmek pişirmeyi yetiştirmeye çalışırken bir yandan da çocuğunu uyutma telaşı içine düşmektedir.

Alanyazı'da bir kuyu var	Evimizin önü kuyu
İçinde acı suyu var. ⁵²	Kuyumuzun tatlı suyu
	Güzeldir yavrumun huyu ⁵³

Su toprağa bağlı yaşayan insan için çok önemlidir. Evleri suya yakın olanlar kuyu açarak su ihtiyacını gidermektedir. Her topraktan çıkan suyun tatlı olmaması nedeniyle tatlı suya sahip olmanın önemi bunun ninnilerde dile getirilmesinden anlaşılmaktadır.

Gözleri endam aynası ninni	Nenni nenni nennice
Elleri yaprak sarması ninni	Bol soğanlı börülce
Kolları bumbar dolması ninni	Oğlum yesin doyunca ⁵⁴
Seni Hak'tan dilediğim ninni ⁵⁵	

Bir elinde tava sapı
Bir elinde helva topu...⁵⁶

Yukarıdaki benzetmeler de kadının yaptığı yemeklerle ilgili fikir vermektedir. Hamarat bir annenin dilinden döküldüğü düşünülebilecek ninnide sarma ve bumbar dolmasının yemek kültürümüzdeki yerini görmek mümkündür. Bol soğanlı börülce ve helva topunun da çocuğa yedirilecek iyi yemekler olması bakımından önemlidir.

⁵⁰ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 179.

⁵¹ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 179.

⁵² Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 151.

⁵³ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 148.

⁵⁴ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 36.

⁵⁵ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 44.

⁵⁶ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 44.

Çamdan beşik oyduram
İçine güller dolduram⁵⁷
* * *

Sofaya kurudum salıncak
Verdim eline oyuncak⁵⁹
* * *

Evlerinin önü iğde
İğdenin dalları yerde⁶¹

Çıktım yaylanın düzüne
Dikeni battı gözüme...⁵⁸
* * *

Nennilerin senn olsun
Odana beyler dolsun
Dağda koyunun kışlasın
Ovada çiftin işlesin⁶⁰

Allah seni saklasın
Çiçekten kızılıcadan⁶²

Çamdan beşik, sofaya salıncak kurmak; evlerin önünde iğde, ahlat, incir, elma, armut gibi meyve ağaçlarının bulunması; yaylalara çıkmak; beylerle oturup kalkmak; koyunlara ve ovada geniş topraklara sahip olmak; çiçek gibi salgın hastalıklar ninnilerde çokça ifadesi geçen gündelik hayata ait unsurlardır. Annenin çocukları için dilekleri üzerinden kültür aktarımı yapılmaktadır. Gelecekte çocuktan beklentiler de ninnilerde sıkça karşımıza çıkar.

Meramım ninni değil
Torun görmeye geldim⁶³
* * *

Sen zülfünü tara kızım
Elden sana fayda olmaz
Sen ananı ara kuzum⁶⁵

Olur kızım inşallah ninni
Gazi , şehit anası ninni⁶⁴

Torun sahibi olama isteği, kızın evlendiğinde anasına bağlı kalması ya da gazi veya şehit anası olması toplumsal değerler olarak ninniler yoluyla aktarılmaktadır.

⁵⁷ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 34.

⁵⁸ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 147.

⁵⁹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 47.

⁶⁰ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 64.

⁶¹ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 39.

⁶² Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 109.

⁶³ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 58.

⁶⁴ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 88.

⁶⁵ *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, s. 8.

Tez büyü akid oğlum
Tarlayı diken büridi⁶⁶ (Diyarbakır)

* * *

Oğlum oğlum al oğlum
Ocağında kal oğlum
Baban kalan kocaldı
İşe göçe sal oğlum⁶⁷ (Muğla)

Dere aldı yolları
Çakal çaldı tağukları
Beyindin mi uşağum
Vuracak çakalları⁶⁸ (Rize)

Diyarbakır, Muğla ve Rize’den derlenen ninnilerde dilek çocuğun aile içinde gelecekteki rolünü öğretmeye yöneliktir.

Anadolu ninnileri sadece kadının söylediği bir tür olması nedeniyle feminen bir dile sahiptir. Söylenen her şey kadının penceresinden yansımadır. Halk kültürü çalışmalarında kadın anlatıcıların rolü küçümsenmeyecek derecede önemlidir. Masal, mani, türkü, halk hikayesi gibi türlerde çokça karşımıza deyimler ve atasözleri ninnilerde de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu şekilde duru bir halk Türkçesi ile örülmüş ninniler çocukların dil gelişiminde çok önemli bir role sahiptir. Ninnilerin dili ve konusu beşikteki bebeğin yaş seviyesin oldukça üstündedir. Çocuk söylenenleri anlamasa da yetişkin bir insanın kelime dünyasını sürekli dinlediği için doğal bir anadil eğitimiyle karşı karşıya kalır. Bu gün pedegogların “Çocuğunuzla yetişkin gibi konuşun.” önerisi Anadolu halk kültüründe görünmeyen ama aslında çok önemli role sahip anneler tarafından uygulanmaktadır. Kadın hassasiyeti ve detaycılığıyla ifade edilen ninniler çocuğun duygu dünyasında ve zihinsel gelişiminde de olumlu bir etkiye sahiptir. Kadınların ninnilerde kullandığı gül motifi, renk sembolleri, şeker, bal, lokum gibi tatlılık ifade eden sözcükler, iyi dilekler, beklentiler, dualar da çocuğun hem dilsel hem zihinsel, hem de psikolojik gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Kadın, erkek egemen toplumda bir gölge gibi görünmezliğini yüzyıllarca devam ettirse de sadece anne olarak değil, tüm kişiliği ile toplumun ve kültürün devamını sağlayan en önemli ayaklardan biri olmuştur. Üzerindeki kendini kısıtlayan tüm normlara rağmen, zaman zaman bu normları içselleştirip onun üretici durumunda olsa da, kendini ifade etme yolu bulmuştur. Bu yol bazen kilimde bir motif olmuş, bazen bir türkü, bazen, ninni, bazen ise çocuğuna verdiği eğitim olmuştur. Bu ürünlere bakıldığında kadının tüm acılara rağmen renkli ve cıvılcıvılcı dünyasını görmek mümkündür. Bu gün

⁶⁶ Ayşe Farsakoğlu Eroğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, s. 171.

⁶⁷ A.g.e., s. 172.

⁶⁸ A.g.e., s. 173.

kadın tarihi yazıcıları için bu ürünler arasında özellikle ninniler kadının ortaya koyduğu bir tür olması bakımından önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Ataç, Nurullah, *Okuruma Mektuplar*, Can yayınları, İstanbul, 1994.
Boratav, Petev Naili, *Halk Edebiyatı Dersleri*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000.
Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2001.
Eroğlu, Ayşe Farsakoğlu, *Türk Ninnilerinde İslami Motifler*, Mehir Vakfı, Konya, 2011.
Folkloru Doğru, 68. Sayı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009.
İlhan, Attila, *Sisler Bulvarı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.
Kartal, Numan, *İnegöl Folkloru*, Köseleciler Kitap Kirtasiye, İnegöl, 1998.
Kaya, Doğan, *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
Saygılıgil, Feryal, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
Türk Ninnilerinden Seçmeler, Elips Kitap, Ankara, 2007.